

البته واضح و مبرهن است که ...

نقدی بر کتاب مقاله‌نویسی ضیاء موحد

• دکتر یزدان منصوریان^۱

عضو هیئت علمی گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی
دانشگاه تربیت معلم تهران

می‌شود. نخست آنکه چرا مقاله‌نویسی تا این اندازه عمومیت دارد و دوم آنکه، چرا از این همه مقاله منتشر شده فقط درصد ناچیزی تأثیرگذار و ماندگار است؟

در پاسخ می‌توان گفت، مقاله نوع خاصی از نوشته است که پدیدآور آن الزاماً نباید نویسنده حرفه‌ای باشد. نگاهی به مجله‌ها و روزنامه‌ها نشان می‌دهد که بسیاری از افراد با استعدادها و مهارت‌های متفاوتی در نویسندگی، مقاله می‌نویسند. شاید بتوان گفت همه کسانی که از حداقل مهارت‌های نگارشی بهره‌مندند و در موضوع خاصی اطلاعاتی دارند، بتوانند مقاله بنویسند. اما بی‌تردید فقط درصدی از این مقاله‌ها در نشریه‌ها منتشر می‌شود و از میان آثار منتشر شده فقط شمار معدودی دارای معیارها و استانداردهای یک مقاله خوب هستند.

همچنین، دو عامل درباره مقاله‌نویسی باعث شده که تعداد مقاله‌نویسان بسیار زیاد باشد؛ یکی کوتاهی حجم مقاله در مقایسه با کتاب و دیگری محدودبودن موضوع بحث در هر مقاله در مقایسه با سایر نوشته‌ها. با این حال، در میان جمع کثیری از پدیدآورندگان مقالات فقط گروه انگشت‌شماری مقاله‌نویس حرفه‌ای هستند. مقاله‌نویسان حرفه‌ای ضمن آنکه دانش تخصصی بالایی در حوزه کار خود دارند، با اصول مقاله‌نویسی نیز آشنا هستند. آشنایی با این اصول و ممارست در نگارش، مهارت‌هایی در آنان ایجاد کرده که نتیجه آن در آثارشان منعکس می‌شود و این آثار را خواندنی و تأثیرگذار می‌سازد.

کسانی که در صدد کسب چنین مهارت‌هایی‌اند،

■ موحد، ضیاء. البته واضح و مبرهن است که ... رساله‌ای در مقاله‌نویسی. تهران: انتشارات نیلوفر، ۱۳۸۷، ۲۲۴ ص، شابک: ۵-۳۵۸-۴۴۸-۹۶۴-۹۷۸

مقدمه

شاید در میان انواع نوشته‌ها هیچ‌یک به اندازه مقاله^۲ متنوع و فراگیر نباشد. هر روز هزاران مقاله مختصر و مفصل، عمومی و تخصصی، ترویجی و پژوهشی و انواع دیگر آن در دنیا منتشر می‌شود. اما از میان این هزاران، فقط تعداد معدودی مورد توجه خوانندگان و تعداد معدودتری در آثار دیگران مورد استناد قرار می‌گیرد. از میان مقاله‌های استنادشده نیز فقط تعداد کمی در حوزه مورد نظر خود تأثیر گذارند. براساس آنچه گفته شد، دو پرسش عمده در خصوص مقاله‌نویسی مطرح

مقاله نوع خاصی از
نوشته است که پدیدآور
آن الزاماً نباید نویسنده
حرفه‌ای باشد

مقاله‌نویسان حرفه‌ای
ضمن آنکه دانش
تخصصی بالایی در
حوزه کار خود دارند، با
اصول مقاله‌نویسی نیز
آشنا هستند

نویسنده در نخستین بخش، کلیاتی درخصوص تعریف مقاله و مقایسه آن با سایر انواع نوشته‌ها ارائه می‌دهد و مقاله‌ها را در کلی‌ترین دسته‌بندی ممکن به دو گروه مقاله‌های عمومی^۳ و مقاله‌های علمی - تحقیقی^۴ تقسیم می‌کند. در تعریف مقاله عمومی آمده است: «نوشته‌ای کوتاه، به نثر، نشان‌دهنده نظر نویسنده در موضوعی خاص و محدود، با سبکی بارز، لحنی مناسب، توجه‌انگیز، قلمی شیرین و رسا، دور از فضل‌فروشی و خالی از ارجاع‌های فراوان و کتاب‌شناسی مبسوط و حتی بی‌هیچ‌یک با ساختاری منسجم، شامل حسن شروع و حسن ختام» (ص ۱۹).

در ادامه مقاله علمی - تحقیقی اینگونه تعریف شده است: «نوشته‌ای کوتاه، به نثر، نشان‌دهنده نظر نویسنده در موضوعی خاص و محدود، رغبت‌انگیز، با نثری روشن و رسا، شامل ارجاع‌های لازم با ساختاری منسجم شامل مقدمه، متن یا بدنه و نتیجه، همراه کتاب‌شناسی مناسب» (ص ۲۰).

تعاریف فوق جامع و مانع به نظر می‌رسند و توجه به اجزا و مؤلفه‌های هر یک کافی است که نویسنده‌ای بتواند مقاله‌ای با رعایت حداقل ویژگی‌های مطلوب تدوین کند. سپس در یک تصویر کلی ساختار مقاله، فارغ از نوع آن در سه بخش مقدمه، بدنه و نتیجه ترسیم شده است. نویسنده در فصل پنجم، به روش‌های مقاله‌نویسی می‌پردازد و سه روش

می‌توانند با الهام از سبک مقاله‌های موفق و مطالعه آثاری که به آموزش مقاله‌نویسی می‌پردازند، این اصول را فراگیرند. تا امروز آثار متعددی درخصوص مقاله‌نویسی به زبان فارسی منتشر شده که در هر یک به نحوی چگونگی تدوین و انتشار مقاله‌های ترویجی، علمی، پژوهشی و مطبوعاتی تبیین شده است. کتاب البته واضح و مبرهن است که ... رساله‌ای در مقاله‌نویسی اثر تازه‌ای است که در این دسته جای می‌گیرد. اما با ویژگی‌های خاصی که دارد، از نمونه‌های مشابه متمایز است. این کتاب برخلاف کتاب‌های موجود در این زمینه، رویکردی روایی و توصیفی دارد و به جای ارائه دستورالعملی گام‌به‌گام در یک فضای انتزاعی، تصویری از فرایند نگارش مقاله ترسیم می‌کند که عمدتاً مبتنی بر تجربه نویسنده در مقام خواننده، نویسنده و داور مقالات است. ضیاء موحد، نویسنده کتاب، استاد رشته منطق و پژوهشگر مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران است. از دیگر آثار وی می‌توان به از ارسطو تا گودل (۱۳۸۴) و ترجمه منتقدان فرهنگ (۱۳۷۸) اشاره کرد.

معرفی کتاب

این کتاب در دو بخش تنظیم شده است. بخش نخست به کلیات مقاله‌نویسی و بخش دوم به انواع مقاله‌ها می‌پردازد.

کتاب پر از جملات کلیدی
در خصوص مقاله‌نویسی
است که هر یک بیانگر
اصولی از اصول
مقاله‌نویسی است

این، کتاب پر از جملات کلیدی در خصوص مقاله‌نویسی است که هر یک بیانگر اصلی از اصول مقاله‌نویسی است. در اینجا برای نمونه چند مورد ذکر می‌شود:

– آنچه در مقاله اهمیت دارد نظر خود شماست و گزاره یا حکمی که می‌خواهید از آن دفاع کنید (ص ۴۹)؛

– انسجام مقاله بستگی به وحدت موضوع آن دارد (ص ۶۰)؛

– تناسب شماره کلمه‌ها با موضوع مقاله از شاخص‌های مهم توفیق در مقاله‌نویسی است (ص ۶۹)؛

– در مقاله اصل کوتاهی آن است و مقاله‌های بلندتر از حد معمول را اغلب می‌توان با ویرایش به همان حدود متداول فروکاست (ص ۷۱).

اغلب توصیه‌های کتاب نیز مفید و ارزشمند است، به‌ویژه توصیه‌هایی که با صراحت و دقت مطرح شده و نمونه‌های مشابه آن در آثار دیگر مقاله‌نویسی چندان مورد توجه نبوده و معمولاً برای دانشجویان مبهم است. مثلاً برای رفع ابهام در خصوص اصول استناد به منابعی که در آثار دیگران می‌بینیم، اما به هر دلیل به اصل منابع دسترسی نداریم، توصیه مهمی شده که نقل آن در اینجا خالی از فایده نیست: «برخی نوشته‌ای را می‌خوانند و مأخذی را که نویسنده آن در نوشته خود آورده است، بدون مراجعه بدان، در فهرست مأخذ خود می‌آورند. این کار که متأسفانه در ایران فراوان مرتکب می‌شوند، تقلب است، فریبکاری و تظاهر به تحقیق است. هرگز مأخذی را که خود ندیده‌اید و نخوانده‌اید در مأخذ خود نیاورید و اگر ناچار از استناد بدان هستید، تصریح کنید که دیگری بدان استناد کرده است و شما از نوشته او آن مأخذ را برگرفته‌اید» (ص ۵۲).

کاستی‌ها و دشواری‌های اثر

در کنار تمام نقاط قوت کتاب حاضر، نکاتی وجود دارد که می‌توانست مورد توجه نویسنده قرار گیرد. از آن جمله:

۱. برخی از شواهد و مثال‌های کتاب طولانی است. در بعضی موارد برای معرفی نمونه‌هایی از مقالات، گاهی کل مقاله آمده است. مثلاً در قسمت مقاله‌های توصیفی پس از دو صفحه توضیح در این زمینه دو مثال آمده یکی «در ظرافت و زیرکی اشارات» اثر مرتضی‌میز و دیگری «پیرمرد چشم ما بود» اثر جلال آل احمد که در نتیجه ۱۹ صفحه از متن کتاب (ص ۱۰۰ - ۱۱۹) به این دو مثال اختصاص یافته است. این مشکل در بخش‌های دیگر کتاب نیز دیده می‌شود. برای نمونه، ۲۵ صفحه دیگر کتاب (ص ۱۲۶ - ۱۵۰) را مقاله

عمده رسم ساختار مقاله، مفهوم‌یابی و نوشتن مقاله، تکمیل و ویرایش پی‌درپی را مطرح می‌سازد.

موحد در فصل ششم، مراحل آماده‌سازی مقاله را در شش مرحله انتخاب موضوع، گردآوری مدارک، تحلیل مدارک، طرح اولیه مقاله، ویرایش نهایی و تدوین کتاب‌شناسی تبیین می‌کند. در قسمت پایانی بخش نخست، نکته‌هایی درباره بخش‌های مختلف مقاله شامل عنوان، مقدمه، جمله کلیدی، بدنه، نتیجه، طول مقاله، چکیده، و کلیدواژه آمده است که هر یک در جای خود توصیه‌های مفیدی برای نویسندگان محسوب می‌شود.

در بخش دوم کتاب که به انواع مقاله اختصاص یافته است، نویسنده پنج نوع اصلی مقاله‌ها را معرفی می‌کند که عبارتند از: مقاله‌های روایی^۵، توصیفی^۶، تعریفی^۷، فلسفی^۸، و استدلال دیالکتیکی^۹. در ادامه فهرست نمودارها، واژه‌نامه انگلیسی - فارسی، واژه‌نامه فارسی - انگلیسی، فهرست اعلام، فهرست کتاب‌ها و مقالات و کتاب‌شناسی آمده است.

ویژگی‌های ارزنده اثر

کتاب حاضر ویژگی‌های ارزشمندی دارد که آن را از آثار مشابه متمایز می‌سازد، مثلاً نثر ساده، موجز و عمیق کتاب که به قول نویسنده از «اطناب ممل» و «ایجاز مخل» در آن پرهیز شده است، خواننده را به مطالعه آن ترغیب می‌کند. هدف نویسنده به‌روشنی بیان شده و خواننده می‌داند که قرار است کتاب به چه بپردازد و چه چیزهایی در محدوده آن نمی‌گنجد. نویسنده به تمام توصیه‌هایی که به خوانندگان ارائه نموده، خود عمل کرده است و با تدوین اثری که خود مبتنی بر اصول و قواعد موجود در کتاب است، مثال خوبی از متنی سلیس و روان عرضه کرده است. در صفحه ۲۰ از «اصل ترغیب»^{۱۰} به‌عنوان اساسی‌ترین اصل مقاله‌نویسی یاد شده است و مطالعه متن نشان می‌دهد که نویسنده خود این اصل را در سراسر کتاب به‌خوبی رعایت کرده، و به همین دلیل می‌تواند خواننده را تا پایان اثر با خود همراه سازد.

همان‌طور که در پیش‌گفتار کتاب آمده است، نویسنده تجربه فراوانی در مطالعه و داوری مقالات در حوزه‌های مختلف دارد. بازتاب سال‌ها تجربه در این زمینه، در متن کتاب کاملاً روشن است و مطالعه اثر حاضر نشان می‌دهد که نویسنده از توانایی لازم برای اظهار نظر کارشناسانه در این زمینه بهره‌مند است. ارائه شواهد فراوان برای نقاط قوت و ضعف مقالات خود نشان‌دهنده احاطه وی بر موضوع کتاب است. علاوه بر

«نظریه‌های فرهنگی در پساساختگرایی و پسامدرنیسم» اثر دکتر حسین بشیریه دربرگرفته تا مثالی از مقالات تعریفی آورده شود. به نظر ذکر چند بند از هریک از این آثار برای تبیین موضوع کافی بود.

۲. به هیچ‌یک از آثار فارسی درباره آیین نگارش و مقاله‌نویسی اشاره نشده است. گویی اثر حاضر بیشتر روایتی از تجربه شخصی نویسنده است، که البته در جای خود چیزی از ارزش کتاب حاضر نمی‌کاهد. اما با استناد به کتاب‌های موجود در این زمینه، حداقل خوانندگان می‌توانستند از طریق این اثر به آثار مشابه دست یابند. مثل: ابوالحسنی، ۱۳۸۱؛ ادریسی، ۱۳۸۲؛ حری، ۱۳۸۵؛ سمیعی، ۱۳۸۷؛ طوسی، ۱۳۸۲؛ فتوحی، ۱۳۸۵؛ و قندی، ۱۳۸۳.

۳. در مواردی به خوانندگان توصیه شده که درباره برخی از موضوعات به جست‌وجو در اینترنت بپردازند. البته روشن است که امروزه درباره تقریباً همه چیز می‌توان انبوهی از اطلاعات در اینترنت یافت، اما اگر نویسنده به گزیده‌ای از این انبوه که از نظر وی مناسب‌تر است، اشاره می‌کرد، شاید برای خوانندگان راهنمایی خوبی محسوب می‌شد، همانند منابعی که در صفحه ۲۰۸ درباره پارادوکس‌ها معرفی شده است.

۴. نکته دیگر تأکید مفرط نویسنده بر مثال‌های مربوط به منطق و فلسفه است. شاید این گرایش آشکار نشانی از تأثیر حوزه تخصص نویسنده بر محتوای کتاب باشد که کاملاً طبیعی است. اما برای تبیین بهتر بحث‌ها اشاره به مثال‌های حوزه‌های دیگر نیز می‌توانست مفید باشد.

۵. اگرچه انتخاب عنوان مناسب کار ساده‌ای نیست و خود نویسنده نیز بر این دشواری تأکید کرده، اما با تجربه‌ای که نویسنده دارد، شاید می‌توانست عنوان دیگری برای کتاب انتخاب کند که به‌نحو شایسته‌تری منعکس‌کننده محتوای آن باشد. البته عنوان فرعی، «رساله‌ای در مقاله‌نویسی»، از ابهام عنوان اصلی می‌کاهد و تصویر روی جلد نیز بر این گویایی می‌افزاید.

نتیجه

درمجموع این کتاب نمونه موفقی از کتاب‌هایی است که تاکنون در زمینه اصول و مبانی مقاله‌نویسی به زبان فارسی منتشر شده است. تأثیر تجربه نویسنده در مباحث کتاب بر سودمندی آن می‌افزاید و به‌نظرم، گروه‌های مختلفی از خوانندگان می‌توانند از این تجارب بهره‌مند شوند. کسانی که سابقه مقاله‌نویسی دارند، با مطالعه این کتاب مهارت‌های

نگارش خود را بهبود می‌بخشند. کسانی که تجربه‌ای در این امر ندارند، با استفاده از اصول مطرح‌شده آثاری مطلوب‌تر پدید خواهند آورد. نکات ارزنده‌ای نیز برای دانشجویان رشته‌های مختلف در خصوص فن نگارش در کتاب موجود است که برای آنان در تدوین تکالیف درسی دانشگاهی مفید خواهد بود. مثلاً، دانشجویان کتابداری و اطلاع‌رسانی می‌توانند در درس‌هایی مثل «گزارش‌نویسی» از این اثر بهره‌گیرند. از این‌رو، این کتاب در کتابخانه‌های دانشکده‌های علوم انسانی، علوم اجتماعی و علوم تربیتی مراجعان فراوانی خواهد داشت. پی‌نوشت‌ها:

1. mansourian@tmu.ac.ir
2. Essay, Article or Paper
3. Informal/General Essays
4. Formal Essays
5. Narrative Essay
6. Description Essay
7. Definitive Essay
8. Philosophical Essay
9. Dialectical Argument
10. Persuasive Principle

مآخذ:

۱. ابوالحسنی، محسن (۱۳۸۱). چگونه مقاله علمی بنویسیم و آن را به چاپ برسانیم، تهران: انستیتو پاستور ایران.
۲. ادریسی، محمدحسن (۱۳۸۲). آیین نگارش فارسی، اصفهان: انتشارات اردکان.
۳. جانسون، لزی (۱۳۷۸). منتقدان فرهنگ، ترجمه: ضیاء موحد، تهران: انتشارات طرح نو.
۴. حری، عباس (۱۳۸۵). آیین نگارش علمی، تهران: نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور.
۵. سمیعی، احمد (۱۳۸۷). نگارش و ویرایش، چاپ نهم، تهران: سمت.
۶. طوسی، بهرام (۱۳۸۲). راهنمای پژوهش و اصول علمی مقاله‌نویسی، مشهد: نشر تابران.
۷. فتوحی، محمود (۱۳۸۵). آیین نگارش مقاله علمی - پژوهشی، تهران: سخن.
۸. قندی، حسین (۱۳۸۳). مقاله‌نویسی در مطبوعات، تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.
۹. موحد، ضیاء (۱۳۸۴). از ارسطو تا گودل، تهران: انتشارات هرمس.

در مقاله اصل کوتاهی
آن است و مقاله‌های
بلندتر از حد معمول را
اغلب می‌توان با ویرایش
به همان حدود متداول
فروکاست